

**Инструкция по выполнению заданий олимпиады по
якутскому языку как государственному 2022-2023гг.**

Муниципальный этап

Уважаемые организаторы олимпиады!

Просим Вас строго придерживаться положения олимпиады

Задание олимпиады состоит из четырех частей:

- **1 часть. Понимание устной речи учащихся.** Включается запись. Один раз. Учащиеся отвечают на вопросы письменно, исходя из прослушанного текста. Вопросы по содержанию текста даются вместе с заданиями олимпиады. Запись включается только перед выполнением задания. Каждый правильный ответ в данном задании оценивается в 2 балла. Максимальный балл 2 части олимпиады – 10б.

5-6 класс. <https://www.youtube.com/watch?v=Chsc-HXQUZKw>

7-8 класс <https://www.youtube.com/watch?v=VzUzavkzIuc>

9-10класс <https://www.youtube.com/watch?v=2QPKqP9n-HqI>

- **2 часть. Лексико-грамматический тест и тестовые задания.** Задания направлены на проверку общих знаний по грамматике якутского языка. За каждый правильный ответ ставится один балл. В некоторых случаях 1,25. Но за каждое задание максимальный балл составляет -5баллов. Общий балл во второй части олимпиады -50б.
- **3 часть. Понимание письменной речи. Работа над текстом с письменным ответом.** Учащиеся внимательно читают текст. В конце текста даются вопросы по содержанию текста. Ответы учащихся должны быть полными и на якутском языке. Каждый правильный ответ в данном задании оценивается в 2 балла. Максимальный балл 3 части олимпиады -10б.
- **4 часть. Письменная речь. Перевод текста на якутский язык.** Основное внимание при переводе уделяется на употребление якутских слов без ошибок, том числе на слова с долгими гласными, с дифтонгами, с удвоенными согласными. Текст не должен быть прямым переводом от слова в слово. Максимальный балл 4 части – 10б.
- **Критерии оценивания перевода:**
 - Текст переведен, содержание полное, есть орфографические и пунктуационные ошибки (1-3). 9-10б.

- Текст переведен, содержание полное, есть орфографические и пунктуационные ошибки (2-4). 7-8б.
- Текст переведен, содержание неполное, есть орфографические и пунктуационные ошибки (4-6). 5-6б.
- Переведены 2-4 предложения, содержание неполное, есть орфографические и пунктуационные ошибки (6-7). 3-4б.
- Текст не переведен -об

Общая сумма баллов за 4 задания олимпиады составляет 80 баллов.

** Выполнение заданий олимпиады с учетом устной части составляет 120 минут.*

Задания муниципального этапа олимпиады 2022-2023гг.

по предмету «Якутский язык как государственный»

5-6 классы

I. Понимание устной речи.

1. После просмотра записи ответьте на вопросы письменно. **Бэриллибит кэрлэги корон баран ыйытыктарга сурдугунан толорду эппиэттээ.**

Ыйытыктар. Вопросы

1. **Бэриллибит кэрликкэ биэс ханнык дьүһүнү көрдүккүн сурдуй.**
2. **Аҕат а К ияраҕа т угу сүбэлирий?**
3. **Ийэ хахай туюх диэн этэрий?**
4. **Кэрликкэ кимнээх көстөллөрүй?**
5. **Кияра туру ынарарын сөбүлүүрүй?**

II. Лексико-грамматический тест и тестовые задания.

1. Выпиши слова с долгими гласными. Уһун аһаҕас дорҕоонноох тыллары уһул: *тымныы күн, халыҥ хаар, сиртэн хостонор баай, ким аһаабат, ол үлэлээбэт.*
2. Раздели на слоги. Тыллары сүһүөхтэргэ араар: *дьэрэкээн, ойуулаах, чабырҕах, кыһын, харах.*
3. Соедини правильно. Сөпкө холбоо. *Илин, арҕаа, хоту, собуруу (север, восток, запад, юг).*
4. Вставьте пропущенную букву (көппүт буукубаны туруор):
Сөбүл...р дьылым, кыһы...ы күн, Өл...нэ очуостара, айыл...а харыстабыла.
5. Спиши. Вставь нужное слово (уһул, сөптөөх тылы туруор).
Туйаара киирдэ. Муся кыыс дьэдьэнни барда.. Эмээхсин биирдэ ынах хомуйа барда. Көтөртөн самайкуба.

Көмө тыллар: алаас, ойуур, кэрэ, дьибэ.

6. Укажете правильно части речи. Сангачаастары таба ый.

1. **Кубахчаан**-----А) **Тардыылаах аат тыл (имя притяжательное)**
2. **Ыллаата**-----Б) **Сыһыат (наречие)**
3. **Сэмэй**-----В) **Аат тыл (имя существительное)**
4. **Хатыҥ сэбирдэҕэ**-----Г) **Даҕааһын аат (имя прилагат ельное)**
5. **Учургэйдик**-----Д) **Туюхтудур (глагол)**

7. **Подчеркните главные члены предложения. Подчеркните союзные слова.** *Бэрт былыр тураах көтөр муус манган дь ү- хүннээбэ үһү. Саас, муус устар диэки, арбабыттан тахсар.*
8. **Синонимы.** *Синиэньимнэрин булун. Албас, добор, тымныы, өр, үчүгэй.*
9. **Тыллар антонимнарын булун.** *Сырдык, үтүө, кыстык, хара, күнүс.*
10. **Өс хоһооннор сааһылаа. Соедана пословицы правально.** *Айан кикитэ аргыстаах, улаханна уолуйбат, суол кикитэ доҕордох, кыраба кыһаллыбат.*

III. Понимание письменной речи .

1. **Прочитайте текст. Ответьте на вопросы письменно. Назовите корень оловор соруудаһы т олов.**

Эһэ

Эһэ – тыа кыылырыттан саамай адырбалара. Аргый хааман лэппэрдэтэлиир. Оннооҕор бөрө көрөөт да саба түспэт, куттанар. Эһэ аһара күүстээх, киннээх, өһүөмнүлээх. Күһүн, балаҕан ыйыттан, кыстыыр арбабын хастар. Сүрдээх сэрэхтээх кыыл. Талах, болбукта, силис анныгар арбабын бэлэмниир. Бүтэрэн баран, ый устата, арбабын айабар төбөтүн уура сытан иһилиир. Чугас дьон, тыас-уус баар буоллабына көһөн, атын сиргэ арбах хаста барар. Арбабын айабын бүөлүүргэ от эрийэн бэлэмниир. Утуйарыгар иһиттэн тас диэки анныан кэбиһэр. Алтынныттан ыла, бүтүн кыһыны биир түүн оностор, сүүс биэс уон хонукка утуйан хаалар. Кыһын уста тыгар аһаабат. Иннигэр киһи да түстэбинэ, билэн көрбөккө утуйар. Саас, муус устар диэки, арбабыттан тахсар. Тынырактара кумуччу тардан, сынаахтара ыпсан, көһүйэн хаалбыт буолар. Оччоҕо эһэ дүлүнү эргитэ тардан, мас-от бөҕөнү хайыта тыытан, тиниктээн, тылланнаан тэнийэр.

(Е.Макаров)

• Задания (соруудаһтар):

1. Бйдар ааттары уһул. Икки кыһынны ыйдары эбии ситэрэн суруй.
2. Кэпсээнтэн 5 туохтууру булан суруй.
3. Тиэкистэн ахсаан ааты уһул. Арааһын быһаар.
4. Этии биир уустаах чилиээнэрин ситим тылынан холбоон. *Эһэ аһара күүстээх, киннээх, өһүөмнүлээх.*
5. Этии чилиэнин быһаар. Аннынан тардан бэлиэтээ. *Аргый хааман лэппэрдэтэлиир. Эһэ аһара күүстээх, киннээх, өһүөмнүлээх.*

IV. Письменная речь .

1. **Переведите текст на якутский язык. Назовите сахалыы тылбаастаа.**

Мой друг

Меня зовут Андрей! Мне 12 лет. У меня много друзей. Моего лучшего друга зовут Паша. Мы одного возраста и учимся в одном классе. Он живет в соседнем доме. Мы ходим в школу пешком вместе. У него короткие светлые волосы, зеленые глаза. Он очень высокий. Он часто

смеется и готов помочь. Мы обычно играем в футбол с другими ребятами после школы. Мы всегда играем в одной команде. Паша очень любит спорт и мечтает стать тренером, когда вырастет. Иногда мы идем ко мне домой после футбола и делаем вместе домашнюю работу. Паша всегда объясняет мне сложные задачи.

Ответы к заданиям национального этапа олимпиады 2022-2023гг.

по предмету «Якутский язык как государственный»

5-классы

I. Понимание устной речи. Хас биирдии толору эппиэккэ 2 баал бэриллэр. Барыта 10 баал буолар.

1. *Кугас, халлаан күөх, от күөх, манан, араҕас*
2. *Ырааннакка сылдьарыгар, сэрэхтээх буоларыгар, наһаа күркэ ыстамматтын диэн, билбэт дьону (кыылы) кытта кэпсэтимэ диэн сэрэтэр.*
3. *Аҕат ын т ылын ист эригэр сүбэлиир.*
4. *Хахайдар дьыз кэргэн көст өр. А ҕа хахай, ийэ хахай, оҕо хахай, көт өр.*
5. *Кыара оонньуурун, ыстанарын, сүрүрүн сөбүлүүр.*

II. Лексико-грамматический тест и тестовые задания. За каждый правильный, развернутый ответ - в одном задании максимальный балл -5б. За 10 заданий -50баллов

Лексико-грамматический тест и тестовые задания.

1. Тымныы, хаар, баай, аһаабат, үлэлээбэт.
2. Дьэ-рэ-кээн, о-йуу-лаах, ча-быр-ҕах, кы-һын, ха-рах
3. Илин-восток, арҕаа-запад, хоту-север, собуруу-юг.
4. Сөбүлүүр дьылым, кыһынны күн, Өлүөнэ очуостара, айылҕа харыстабыла.
5. Туйаара дьыэҕэ киһрдэ. Муся кыыс ойуурга дьэдьэнни барда. Эмээхсин биһрдэ ынах хомуйа алааска. барда. Көтөртөн саамай кэрэ куба.

Көмө тыллар: дьыэ, алаас, ойуур, кэрэ.

6. Укажете правильно части речи. Санҕааастары таба ый.

1. *Кудобахтаан* -----А) *Тардыылаах аат тыл (имя прилагательное)*
 2. *Ыллаата* -----Б) *Сыһыат (наречие)*
 3. *Сэмэй* -----В) *Аат тыл (имя существительное)*
 4. *Хатын сөбүрдөҕэ* -----Г) *Даҕааһын аат (имя прилагательное)*
 5. *Чүгүйдик* -----Д) *Түгөһүүр (глагол)*
- Эппиэтэ. 1-В, 2-Д, 3-Г, 4-А, 5-Б.**

7. **Подчеркните главные члены предложения. Тушааны донна кэпсиарэна аннынан тарт.** Бэрт былыр тураах кэтөр муус маган д ь ү- һүннээбэ үһү. Саас, муус устар диэки, арбабыттан тахсар.
8. **Синонимы. Синиэньимнэрин булун.** Албас-сыыһа, добор-атас, тымныы-сөрүүн, өр-балачча, үчүгэй-бэрт.
9. **Тыллар антонимнарын булун.** Сырдык-хараҥа, үтүө-мөкү, кыстык-сайылык, хара-маган, күнүс-киэһэ..
10. **Өс хоһооннор сааһылаа. Соедани пословацы правильно. Айан кийитэ аргыстаах, суол кийит э доҕ ордох. Улаханна уолуйбат, кыраҕа кыйаллыбат.**

III. Понимание письменной речи .(10 баллов)

1. **Прочитайте текст. Ответьте на вопросы письменно. Тазкаһи көрөн олорон соруудаҕы толор.**

Хас биирдии соруудахха эппизт толору уонна таба сурдуйуута (орфография) сөп буоллаҕына= 2

баал. Барыта 10 баал буолар. Эппизттэр.

Ответы к заданиям. Соруудахтар эппизттэрэ

1. Балаҕан ыйа, алтынньы, муус устар. Сэтинньи, ахсынньы, тохсунньу.
2. Лэппэрдэтэлиир, куттанар, бэлэмниир, иһиллиир, хастар, аһаабат, утуйар, хастар,
3. Биир, сүүс биэс уон. Төһө ахсаан аат.
4. Эһэ аһара күүстээх, киннээх **уонна** өһүөмһүлээх.
5. Аннынан тардан бэлиэтээ. Аргыый (сипилии) хааман лэппэрдэтэлиир(кэпсиирэ). Эһэ (туһаан)аһара күүстээх, киннээх, өһүөмһүлээх(кэпсиирэ)

IV. Письменная речь . (10 баллов). Перевод текста.

Эппизтэ.

Мин доборум

Мин аатым Андрей. Уон икки саастаахпын. Элбэх добордоохпун. Саамай бастын доборум Паша диэн ааттаах. Биһиги иккиэн сааспыт тэн уонна биир кылааска үөрэнэбит. Паша мийгиттэн чугас олорор. Биһиги оскуолаҕа сатыы сылдыабыт. Кини кылгас сырдык баттахтаах, от күөх харахтаах, үрдүк унуохтаах. Доборум Паша элбэхтик күлэр уонна куруук көмөлөһөргө бэлэм. Биһиги үөрэхпит кэннэ оҕолору кытта футболлуубут. Пашалыын биир хамаандаҕа оонһуубут. Паша успуорду олус сөбүлүүр. Кини уонна тренер буолуон баҕарар. Соробор футбол кэнниттэн мин дьыэбэр барабыт. Дьыэбэ соруудахпытын бииргэ оноробут. Паша миэхэ куруук уустук соруудахтары быһааран биэрэр.

Барыта 80 баал.

Задания муниципального этапа олимпиады 2022-2023гг.

по предмету «Якутский язык как государственный»

7-8 классы

I. Понимание устной речи.

1. После чтения текста учителем ответьте на вопросы письменно. Угдутаал аахпыттын кэниэ ыйытыктарга сурдугунаан эппээттээ.

Ыйытыктар. Вопросы

1. Маал-Маал эмээхсин хайдах сиргээ олоорор эбитий?
2. Маал-Маал эмээхсин туюх буолла?
3. Эмээхсин мууска сыстан сытан кимнээҕи кыт т а кэпсэт эрий?
4. Костор дьыл кэмин сүрүн бэлиэлэрин ааттаа.
5. Кэргики көрөн баран тугу өйдөөт үн. Ордуук тугу сөбүлээт ин?

II. Лексико-грамматической тест и тестовые задания.

1. Вставляя удвоенное согласное, долгое гласное, измените лексическое значение слова. Хоһуласпыт бүтэй, уһатыылаах аһаҕас дорҕооннору туруоран тыл суолтатын уларытын. Хас, ыт, хар, бас, кус, атаах.
2. Поставьте пропущенные буквы. Кырса тымныы...ан харыстыыр муус ма..ан у..ун хойуу түүл...х.
3. Найти и подчеркнуть главные члены предложения. Этии тутаах чилиэннэрин булан аннынан тарт. Учуутал оболору үөрэтэр. Саха сиригэр элбэх күөл баар. Ыраах сиртэн ыалдьыт кэллэ. Тайбаҕа эһэ, бөрө, саһыл, таба, тайах, киис, куобах, тиинг үөскүүр.
4. Образуйте имя числительное. Ахсаан ааты сөпкө үөскэт 10, 4-5, 202, 617, 1002.
5. Укажите правильно части речи. Санга чаастары таба ый.
 1. Куобахчаан-----А) Гардыылаах аат тыл(имя притяжательное)
 2. Ыллаата-----Б) Сыһыат (наречие)
 3. Сэмэй-----В) Аат тыл (имя существительное)
 4. Хатын сэбирдэҕэ-----Г) Даҕааһын аат (имя прилагательное)
 5. Үчүгэйдик-----Д) Туохтуур (глагол)
6. В предложениях поставьте пропущенные определения. Этиилэргэ көппүт быһаарыылары туруоран биэрин. Оскуолаҕакуруһуок үлэлиир. Биһиги оскуолабыт Дьокуускай куоракка -----дьиэ элбэхтик тугулар. Куораппытыгар - -----дьиэ аҕыйаата, таас дьиэ элбээтэ.
7. Переведите. Тылбаастаа: первый, однажды, сейчас, извини, благодарю.
8. Поставьте данные слова в нужные вопросы. Тылы ыйытык халыыбар сөп түбэһиннэрэн суруйун. Тугум?- хомус, хаппах, мас, оскуола, хос.

9. **Определите время глаголов . Бэриллибит туохтуурдары кэмнэрин быһаар:**
сүбэлиир, ыллаабыта, аабыа, суруйда, кэпсиэбэ.

10. **Упорядочите пословицы. Өс хоһооннорун сааһылаа:** ким доҕордоох, сүүс сүбэлээх, ол дьолоох, сүрэбэ суох.

III. Поиманае письменной речи .

1. **Прочитайте текст. Ответьте на вопросы письменно. Тазкаһа көрөн олорон сорудаһы т олор.**

Чыычаах түбүгэ

Сайын сир-дойду тупсан, көбөрөн турдабына чыычаах уйа туттар түбүккэ түһэр. Уйатыгар биэс-алта сыммыты сыммыттыыр. Аҕалара сыммыты эмиэ баттаһар, оҕолоро таҕыстахтарына ас булан аһатыһар. Чыычаах оҕото маннай харабынан көрбөт, ньулдабай, ханнык эмэ бытаама түүлээх буолар, ол иһин ийэ чыычаах уйаттан турбат. Оҕолорун тымныыттан көмүскээн кынатынан сабан сытар. Ити кэмнэ аҕалара ас таһан аһатар. Чыычаах оҕолоро биир хоноот айахтарын атан ас көрдүүлэр. Маннай утаа кинилэргэ адьас сымнаҕас ас наада, быһыта тытыллыбыт чизэбэ, кыра үөн-көйүүр. Кэлин сахсырҕаны, кумаары, хомурдуоһу да сиир буолан бараллар.

Чыычаах оҕолоро түүлэнэн-өһнөнөн, аһы бэйэлэрэ булан аһыыр буолтарын да иһин, ийэлээх аҕаттан түбүк син биир арахпат. Кинилэр маннай утаа ханна баалларын эрэ биллэрэн, быыстала суох чырылыыры эрэ сатыыллар, үгүс саганы сатаан таһаарбаттар. Ону ийэлээх аҕа батыһыннара сылдьаннар хайдах саһарга, хайдах саһарга, көтөргө үөрэтэллэр. Маннайгы хаһыннар оту-маһы хагдарытан эрдэхтэринэ чыычаахтар үөрдүһэллэр, сылаалаах уһун айанна барарга уопсай күүстэринэн бэлэмнэнэллэр, көтөргө эрчиллэллэр. Биир сиргэ уһундук олорботторун эһиги билэҕит, олорон баран эмискэ «сир» гына өрө көтөн тахсаллар. Ити аата уһун айанна бараары сырыттаһара.

Задания (сорудахтар):

1. Кэпсээннэ биир олохтоо[тылы булан уһул. Эбии иккени толкуйдаа.
2. Тиэкистэн паараласпыт тыллары булан уһул. Саһа чааһын быһаар.
3. Кэпсээннэ чыычаах оҕотун ойуулаан көрдөрөр этиини булан уһул.
4. Элбэх ахсаанна турар 5 туохтууру булан суруй.
5. Бэриллибит этии чилэнин быһаар. Аннынан тарт. *Уйатыгар биэс-алта сыммыты сыммыттыыр.*

IV. Письменная речь .

1. **Переведите текст на якутский язык. Тазкаһа сахалыы тылбаастаа.**

Чорон – сосуд счастья

Жил-был мастер Чурумчуку, имевший топорик, ходивший в грубой одежде. Он всю свою жизнь занимался тем, что мастерил сосуды-чороны. Но себе за всё это время так ни одного чорона и не оставил. Ни приделся, ни наелся досыта. Приуныл Чурумчуку, впал в тоску-печаль, закинул-забросил подальше топорик свой. Лег. Уснул. Проснулся однажды утром – посреди древесной стружки стоит красивый новенький чорон. Не простой, а золотой. Повернёшь его три раза к солнцу маслом- жиром исходит, кумысом пенится, сливками полнится. Чудесный чорон оказался щедрым исполнителем желаний. Радость Чурумчуку была беспредельной, торжествующей. Он созвал всех ближних соседей и устроил праздник - ысыах.

Ответы к заданиям международного этапа олимпиады 2022-2023гг.

по предмету «Якутский язык как государственный»

7-8классы

I. Понимание устной речи. 10 баллов. За каждый правильный ответ-2 балла.

Эпизетэ

1. **Маал-Маал эмээхсин кизн** нэлэмэн алааска, ыраас күөллээх, хат ыҥчаран быһыгар олоорор.
2. **Бэйэтэ уус илиитинэн тикпит сиздэрэй** ыһаст арынан уу баран баран халт арыһан охтон түстэ.
3. **Маал-Маал эмээхсин мууһу, күнү, былыты, тыалы, таас хайа, килини кытта** кэпсэтэр.
4. **Халыҥ хаар, кыһынныт** анас, муус, ойбон, т ула хаар, **этэрбэс, утумук.**
5. **Бэйэ -бэйэ**ҕэ көмөлөһөр наадалаах. Ист ин сыһыан хаһан баһарар ордук суолт алаах.

II. Лексико-грамматический тест и тестовые задания. За каждый правильный, развернутый ответ-5 баллов. Общий балл за задание=50б.

1. Хаас, ыыт, хаар, баас, куус, аттаах.
2. Кырса тымныттан харыстыыр муус маҥан уһун хойуу түүлээх.
3. Учуутал оҕолору үөрэтэр. Саха сиригэр элбэх күөл баар. ыраах сиртэн ыалдьыт кэллэ. Тайбаҕа эһэ, бөрө, саһыл, таба, тайах, киис, куобах, тиинг үөскүүр.
4. Уон, түөрт-биэс; икки сүүс икки, алта сүүс уон сэттэ, тыһыынча икки.
5. **Укажите правильно части речи. Сана чаастары таба ый.**
 - 1.Куобахчаан-----А) Гардыылаах аат тыл(имя притяжательное)
 - 2.Ыллаата-----Б) Сыһыат (наречие)
 3. Сэмэй-----В) Аат тыл (имя существительное)
 4. Хатын сэбирдэҕэ-----Г) Дабааһын аат (имя прилагательное)
 5. Үчүгэйдик-----Д) Туохтуур (глагол)1-В, 2-Д, 3-Г, 4-А, 5-Б.

6. Оскуолаҕа элбэх куруһуок үлэлиир. Биһиги оскуолабыт санга. Дьокуускай куоракка таас дьиэ элбэхтик тутулар. Куорашпытыгар мас дьиэ аҕыйаата, таас дьиэ элбээтэ.
7. Бастагы-первый, однажды-арай биһрдэ, сейчас-билигин, извини-бырастыы гын, благодарю-махтанабын.
8. Тугум?- хомуһум, хаппаҕым, маһым, оскуолам, хохум.
9. **Определи время глаголов. Бэриллибит туохтуурдары кэмнэрин быһаар:**
сүбэлиир-билигини кэм, ыллаабыта-урут ааспыт кэм, аабыа-кэлэр кэм, суруйда-билигин ааспыт кэм, кэпсиэбэ-кэлэр кэм.
10. Ким доҕордоох, ол дьолоох, сүрэбэ суох сүүс сүбэлээх.

11. Почаманае письменной речи .

1. **Прочитайте текст. Ответьте на вопросы письменно. Тазкаһи көрөн олон соруудағы толор.**

Хас биһрдии соруудахха эппиэт толору донна таба сурдуйуута(орфография) сөп буоллабына=2 баал. Барыта 10 баал буолар. Эппиэттэр

Ответы к заданиям (соруудахтар эппиэттэрэ)

1. Оҕото, оҕолоро, оҕолорун. Оҕомсох, оҕоһут.
2. Үөн-көйүүр(аат тыл), биэс-алта(ахсаан аат), түүлэнэн-өннөнөн(сыһыат туохтуур), сир-дойду(аат тыл), оту-маһы(аат тыл).
3. Кэпсээннэ чыычаах оҕотун ойуулаан көрдөрөр этиини бул. Чыычаах оҕото маннай хараҕынан көрбөт, ньулдьаҕай, ханнык эмэ бытаама түүлээх буолар, ол иһин ийэ чыычаах уйаттан турбат.
4. Көрдүүлэр, үөрэтэллэр, үөрдүһэллэр, бэлэмнэнэллэр, эрчиллэллэр.
5. Уйатыгар (сиһилии) биэс-алта(быһаарыы) сыммыты(толоруу) сыммыттыыр(кэпсиирэ).

IV. Письменная речь. (10 баллов). Перевод текста.

Эппиэтэ.

Дьол чорооно

Чохороон сүгэлээх, тордох-ирдэх танаастаах Чурумчуку уус олорбута эбитэ үһү. Кини үйэтин тухары чороон онорор идэлээх. Ол да буоллар бэйэтигэр биһрдэ да чорооно суох хаалар эбит. Тангыбатах, тото-хана аһаабатах эбит. Чурумчуку санаата түспүт, мунчаарбыт, чороон онорор чохороон сүгэтин ыраах элитэн кэбиспит. Сыһпыт. Утуйан хаалбыт.

Арай сарсыарда уһуктан кэлбитэ уһаммыт маһын быһыгар биһрдэ бэртээхэй сабыс санга чороон турар эбит. Көннөрү чороон буолбатах, көмүс чороон эбит. Күн диэки үстэ эргитэн ыллахха,

арынан аллар, кымыһынан кыынньар, сүөгэйнэн туолар. Баҕа санааны толорор дыккити чороон эбит. Чурумчуку үөрүүтэ мунура суох. Чугас ыалларын барыларын ынтыран, ыһыах ыспыт.

**Задания муниципального этапа олимпиады 2022-2023гг.
по предмету «Якутский язык как государственный»
9-10 классы**

I. Понимание устной речи. (макс.балл-10)

1. После просмотра записи ответьте на вопросы письменно. Кэрлига астэн баран ыйытыктарга сурдугдан эппиэттээ.

Ыйытыктар. Вопросы

1. Ханнык быраахыннык дуолаары турар? Онно ким тугу гынара кестөрүй?
2. Фиксиктар туохтан тоҕо хомойдулар? Нйэлэрэ тоҕо хомойдр?
3. Мөрөннүттэр инэйэлэһиннэрээри оҕолор тугу гыннылар?
4. Зефиры туохтан онороллор эбит ий?
5. Бу кэрлиги көрөн баран тугу өйдрөт үн?

II. Лексико-грамматический тест и тестовые задания.

1. Выпишите и подчеркните слова с долгими гласными. Уһун аһаҕас дорҕооноох тыллара үһүл. Ыаҕаст аах уунан ардах кут ан ааст а, харана былыт сүүһүн аныттан күн чабылыһа т ыкт а.
2. Вставьте пропущенную букву. Сөптөөх буукубанан ситэр. Кы..ыл обуруо, улахан тү...үк, төр...бүт күн, кыһы..ы тымныы, ми....игэс дьэдьээн.
3. Дополните местоимениями. Сирэй солбуйар аатынан сатэр: --- леттик дуолуом, --- оскуолабыт, --- ытын дуо?, --- дьыһыт, --- атын массыынанан бардылар.
4. Подчеркните главные члены предложения. Мүһааны доһна кэспарэни анынан тарт. Ол-бу дьэки олоостоо, хантаннаат а. Кини бэйэт ин күүһүгэр эрэнэр.
5. Образуйте антонимы. Онтоньуму үөскэт. Чуумпураар, бытархай, ириэнэх, хаамар, ылар.
6. Вместо многоточий поставь послелог. Дьөһүлү турдор. Дьыбаан...ыт сытар. Олоппоскуоска олоорор. Ат....дол турар. Остуолкуосканы суур. Мин ыскаан....кинээ ылым.
7. Исправьте. Тылы таба уларыт: Ыйытпакка, сананмыта, биллибэткэ, ытпактыый, самолётка.
8. Укажите правильно части речи. Санга чааст ары т аба ый.

1. *Крoбaхгaан*-----*А) Мaрдoыллaах aат тoыл (имя прилaжaтeльнoе)*
2. *Ыллaатa*-----*Б) Ськьoмaт (нарeчие)*
3. *Сэмэй*-----*В) Aат тoыл (имя сущeствитeльнoе)*
4. *Хaтoгн сэбpдэбэ*-----*Т) Дaбaагын aат (имя прилaгaтeльнoе)*
5. *Чиргэйдик*-----*Д) Мгoхтугур (глaгoл)*

9. Соедини словосочетания правильно. Сөпкө холбоо:

- А) На партe* -----*1) пaртa аттыгaр*
Б) За партиeй-----*2) пaртa анныгaр*
В) Под партиeй-----*3) пaртa кэннигэр*
Т) Перед партиeй -----*4) пaртa үрдүгэр*
Д) Около партиe-----*5) пaртa иннигэр*

10. Упорядочить фразеологизмы. Сомоёо дромохт ору сааһылаа.

- 1) *Буута быстарынан*-----*А) Омуннаан, күүрдэн кэпсиир кийи.*
- 2) *Бытыгын тытымыа*-----*Б) Кыаба баарынан т үргэнник*
- 3) *Илиитин сотунна*-----*В) Кыыһырдыма, кыйахаама*
- 4) *Күүгэн айах*-----*Т) Барытыттан малыйда, матта.*

III. Понимание письменной речи . (макс.балл-10)

1. **Прочитайте текст. Ответьте на вопросы письменно. Тазкаһи корон олорон сорудаһы т олоp.**

Хотой оҕото.

Биһиги оттуу сылдыан Хайаада диэн сиргэ төрөөбүт хотойу көрбүшпүт. Кини биир оҕолооҕо. Оҕото бэйэтин саҕа улааттар даҕаны, ыраах көппөт. Уйатыттан сиргэ түһэр, сиртэн олорор мутугар көтөн тахсар. Сарсыарда ийэтэ бултуу барарыгар мутукка олорон хаалар. Киэһэ ийэтэ кэлиэр диэри мутугар ол курдук олорор. Маһынан халбарыччы астахха кыыһыран түүтүн сахсатар, өрө үллэн тахсар уонна сүр үлүгэрдик чаачыгыраччы сангарар. Оннооҕор өлбүт тураабы аҕалан тиитин анныгар ууран кэбистэххэ, ийэтэ кэлиэр диэри сиэбэт. Киэһэ ийэтэ кэллэбинэ эрэ сиргэ түһэр.

Ийэтэ сорох ардыгар сүүрбэччэ көс сиртэн өрүс балыгын аҕалар. Оччоҕо үөрүү-көтүү, сапсыныы бөҕө. Ийэтин кэһиитин кытта холбуу били тураабы эмиэ сизн кэбиспит буолар.

Сарсыарда ийэтэ барбытын кэннэ көрдөххө, хотой оҕото бэбэһээнни мутугар бобуччу тутуһан, баҕыырдаах тынырахтара килбэһэн, тумса токуруйан олорор буолар.

Хотой оҕото даҕаны ийэтин тылын олус истимтиэ эбит, ийэтэ барарыгар ханна олордубутай да, онтон уһун күнү быһа биирдэ халбарыйан көрбөт.

Задания (сорудахтар):

1. Тиэкистэн биэс тардыылаах ааты уһул.
2. Падеж (түһүк) ыйытытыгар хоруйдуур биэс аат тылы уһул. Падежтарый ый.
3. Хотой оҕото кыһырбытын ойуулуур этиини булан уһул.
4. Тиэкистэн солбуйар аат арааһын бул, быһаар. Эбии икки солбуйар ааты суруй.
5. Бэриллитбит этиини чилиэнинэн ырыт. Аннынан тарт. *Биһиги оттуу сылдьан Хайаада диэн сиргэ төрөөбүт хотойу көрбүппүт.*

IV. Письменная речь. (макс.балл-10)

1. ***Переведите текст на якутский язык. Тизкиһи тылбаастаа.***

Кукушка

Жила на свете бедная женщина. Было у неё четверо детей. Не слушались дети матери. Бегали, играли на снегу с утра до вечера. Одежду промочат, а мать - суши. Снегу натащат, а мать убирай.

И рыбу мать сама на реке ловила. Тяжело ей было, а дети ей не помогали. От жизни такой тяжело заболела мать. Лежит она в чуме, детей зовёт, просит: «Детки, пересохло у меня в горле, принесите мне водички!» Не один, не два раза просила мать. Не идут дети за водой. Наконец захотел старший есть, заглянул в чум, а мать посреди чума стоит, малицу надевает. И вдруг малица перьями покрылась. Вместо рук крылья выросли. Обернулась мать птицей и вылетела из чума.

Ответы к заданиям муниципального этапа олимпиады 2022-2023гг.

по предмету « Якутский язык как государственный »

9-10 классы

I. Почасовая устная работа. (10 баллов, за каждый правильный ответ - 2 балла)

Эпизоды.

1. **Саҥа дһыл буолаары т урар. А раас минньигэс ас аст ыыллар, саҥа дһыллааһы ост уолу кизргэтэргэ араас сүбэ биэрэллэр, дһэни кизргэт эллэр, бэлэх онороору анно бэлэмнэнэллэр.**
2. **Кыракий фиксиктар төрөппүттэрэ кыһырсыйыттарыттан ордук хомойдулар. Нйэлэргэ киниэхэ көмөлөспөккө ат ынна аралдһыйа (т өлөтүөнү көрө олороллор) олороллоруттан кыһырда.**
3. **Димыт көмөтүрэн зефиртан араастаан быһан, кизргэтэн сибэки дьөрбөтүн бэлэхтииргэ быһаарыналлар.**
4. **Фрукта эбэтэр отон пюретыгар саахар эбэтэр сымыт манганын кут ан баран үчгэйдик ытһыйан баран духовкаһа куурдан кэбист эххэ зефир буолар.**
5. **Бэйэ-бэйэһэ ист инг сһһһһһһһ баар буолуохт аах, алһһһһ билинии, быраст ыы гһһһһ, кыраттан да үөрүү, болһһһһ олоох буолуу көст өр. Кырат т ан кыһырсар сат амһһһһ а суох.**

II. Лексико-грамматический тест и тестовые задания.

1. **Ылаһаст аах уунан ааст а, сүүһүн**
2. **Кыһыл оһуруо, улахан түүнүк, төрөөбүт күн, кыһынгы тымһыы, минньигэс дьэдьэн.**
3. **Ман леттик буолуом, бииги оскуолабыт, эн ытһһһ дуо?, эһһһ дһһһһһһһһ , кинилэр атын массыһһһһһһһһ бардылар.**
4. **Ол-бу дһһһһ слоостоо, ханныһһһһһһһһ а Кини бэйэтин күүһһһһһһһһһ эһһһһһһһһһ.**

5. *Цудмнурар-айдаарар, бытархай-бөдөг, ирэнхэ-тонг, хаамар-сүрээр, ылар-бизээр.*
6. *Дьыбаан таһыгар ыт сытар. Олоннос үрдүгэр куоска олорор. Ат аттыгар дол туураар. Остуол анныгар куосканы үүр. Мин ыскаан иһиттэн кинигэ ылым.*
7. *Ыһыппакка, санимыта, билибэккэ, ытпаккытый, самолёкка.*
8. **Укажите правильно части речи. Сана част ары т аба ый.**

1. *Кубахчаан-----А) Мардыллаах аат тыл (имя притяжательное)*
2. *Ылаата-----Б) Сыгыат (наречие)*
3. *Сэмэй-----В) Аат тыл (имя существительное)*
4. *Хатын сэбрдэһэ-----Т) Даһааһын аат (имя прилагат ельное)*
5. *Үүгэйдик-----D) Түгөтүөр (глагол)*

Эпиэтэ. 1-В, 2-Д, 3-Т, 4-А, 5-Б.

9. **Соедини словосочетания правильно. Сопко холбоо:**

- А) На парте -----1) наарта аттыгар*
- Б) За партиой-----2) наарта анныгар*
- В) Под партиой-----3) наарта кэннигэр*
- Т) Перед партиой -----4) наарта үрдүгэр*
- Д) Около парты-----5) наарта иннигэр*

Эпиэтэ. А-4, Б-3 В-2, Т-5, Д-1

10. **Упорядочить фразеологизмы. Сомоһо дром охт ору суолт аларын т аба сааһылаа.**

- 1) *Будта быстарынан-----А) Омуннаан, күүрдэн кэспир кили.*
- 2) *Бытыгыт тытытыма-----Б) Кыһа баарынан т үргэнник*
- 3) *Иһитин сотунна-----В) Кыһырдыйма, кыйахаама*
- 4) *Күүгэн айах-----Т) Барытыттан малыйда, матта.*

Эпиэтэ. 1-Б, 2-В, 3-Т, 4-А.

III. Поимание письменной речи . (10 баллов, за каждый правильный ответ- 2балла)

1. **Прочитайте текст. Ответьте на вопросы письменно. Таэкиһи көрөн олорон сорудаһы толор.**

Хас биүрдий сорудахха эпийэт толору уонна таба суруйуута(орфография) сөп буоллаһына=2 баал. Барыта 10 баал буолар. Эпиэттэр.

Ответы к заданиям (сорудахтар эпийэттэрэ)

1. Ийэтэ, хотой оҕото, тиитин, тынырахтара о.д.а
2. Мутугар-сыһыарыы, маһынан-тугунан, сыһыарыы, тураабы-тугу, туохтуу, хотой оҕото-ким, төрүт, ийэтин тылын-тугу, туохтуу.
3. Маһынан халбарыччы астахха кыһыран түүтүн сахсатар, өрө үллэн тахсар уонна сүр үлүгэрдик чаачыгыраччы сангарар.
4. Биһиги- сирэй солбуйар аат, элбэх ахсаана. Кини-биир ахсаан, сирэй солбуйар аат. Бэйэтин-бэйэни солбуйар аат. Тугу эрэ-быһаарыыта суох солбуйар аат. Мин-сирэй солбуйар аат, биир ахсаан.
5. Бэриллибит этиини чилиэнинэн ырыт. Аннынан тарт. Биһиги (туһаан) оттуу сылдьан (сиһилии)Хайаада диэн сиргэ(сиһилии) төрөөбүтбыһаарыы) хотойу(толоруу) көрбүппүт(кэпсиирэ).

IV. Письменная речь. (10 баллов). Перевод текста.

Эппиэтэ.

Кэҕэ.

Дьаданы дьахтар олорбута эбитэ үһү. Кини түөрт оҕолоох этэ. Оҕолоро ийэлэрин истибэттэр эбит. Сарсыардаттан кизэһээнгэ диэри сүүрэллэр, хаарга оонньуулар. Тагастарын инчэтэллэр, оттон ийэлэрэ куурдар. Хаары киллэрэллэр, оттон ийэлэрэ хомуйар.

Ийэлэрэ бэйэтэ өрүскэ киирэн балыктыыр эбит. Ийэлэригэр олус ыарахан эбит, оттон оҕолоро көмөлөспөттөр. Маннык олохтон ийэлэрэ ыараханнык ыалдьбыт. Чуумна сытар, оҕолорун ынырар, көрдөһөр: «Оҕолорум, күөмэйим куурда, миэхэ уута аҕалың!».

Биирдэ, иккитэ эрэ ийэлэрэ көрдөспөтө. Оҕолоро ууну аҕалбатылар. Кэлин убайдара чууму өнөйөн көрүүн баҕарда, ийэлэрэ чуум ортотугар сонун кэтэ турар эбит. Эмискэ соно түүннэн бүрүллүннэ. Илиилэрин оннугар кынат үүннэ. Ийэлэрэ көтөр буолан чуумтан көтөн табыста.